

İSLÂMDA HÜKÜMET

Ebul A'la EL-MEVDUDİ

Aşağıda kısaca tahlilini yaptığımız ve tanıtacağımız kitap, İslâm Anayasası ve Devletler Hukukuna aittir. “İslâmda Hükümet” ismi ile Hilâl Yayınları arasında açılan bu kitap, İstanbul’da basılmıştır. Basım yılı gösterilmemiştir. Müellifi Pakistanlı âlim Ebul A’la El-Mevdudî’dir.

Kitap. 136X195 mm. ebadında olup, fikristi ile beraber 902 sahifedir.

Kitapta yer alan bazı bölümler ve fikirler şöyledir :

I. HÂKİMİYETİN SAHİBİ VEYA KAYNAĞI

Müslüman hukukçular gibi Hristiyan Avrupa hukukçuları da hâkimiyetin kaynağının ilâhî olduğunu, bir diğer deyişle, hâkimiyetin sahibinin Cenab-ı Hak olduğunu kabul etmektedir. Müellif bu hususu belirtirken çeşitli âyetleri delil olarak göstermektedir. (bkz. sh. 423 ve dv.): “Allah istediğini yapandır” (Hut. 107) “Dikkat, yaratmak da emir de onundur.” (Âraf, 54 ve dv.).

Bu mevzuda müellif siyasî iktidarın da Allah’a ait olduğunu belirtmektedir. Tercümede, yanlış olarak “*Siyasî Hâkimiyet - Political Soverienty*” denilmekte, ise de, verilen izahatta, burada Siyasî iktidarın ele alındığı görülmektedir.

Müellif’e göre, “Kuran-ı Kerim bu mefhumu “Hilafet” lâfzı ile beyan etmiştir. Yani hilafeti elinde tutan kimse, hattızatında hâkimiyeti elinde tutmaz, hâkimiyeti elinde tutan Hakim-i Âlaya niabet eder.” (sh. 429, ayrıca bkz. sh. 486).

II. HÜKÜMETİN ÇALIŞMA SAHASININ HUDUDU

Müellife göre, hükümetin çalışma sahasına bazı hudutlar konulmuştur. Bu hudut Allah'ın hudududur. O'nu aşmak mümkün değildir. "Ey iman etmiş bulunan kimseler, Allah'a itaat ediniz ve O'nun Resul'üne de itaat ediniz ve kendi içinizden olan Ululemrede. Bir şey hakkında aranızda ihtilafa düşerseniz ve siz Allah'a ve âhîret gününe iman ediyorsanız, bunu Allah'a ve O'nun Resulüne havale ediniz". (Nisa, 59).

Hükümet faaliyetlerinin hududu çeşitli organların çalışma sahası bakımından şu şekilde ortaya çıkar:

1 — Teşriî Meclislerin durumu :

Müellif'e göre İslam'da teşriî organı "*Ehlül Hal Vel Akt*" dır. Müellif buna, bazan Şû'ra ismi de vermektedir. (bkz. sh. 442, 520).

O halde şu soru ortaya çıkmaktadır: Acaba teşriî organ ne gibi faaliyetler yapacaktır? Müellif bunları şöyle sıralamıştır:

1 — Herhangi bir hususta Allah'ın ve Resulü'nün açık bir hükmü varsa bunları değiştirmeksizin icrası için kararlar alacaktır.

2 — Allah'ın kitabında ve peygamberin sünnetinde tefsire müsait ve muhtaç olan tâbirler üzerinde çalışacaktır.

3 — Hakkında hiç bir hüküm bulunmayan meselelerde İslâmın genel prensipleri göz önünde bulundurularak kanun yapılacaktır. Yahut bu hususta fıkıh kitaplarında mevcut bulunan bir hükmü kanun haline getirecektir.

4 — Hakkında ne bir hüküm, ne de rehber alınacak bir usul bulunan meselelerde kanunlar yapacaktır (bkz. sh. 433, 435).

2 — İcra organının durumu :

İslâmî Hükümette icra organı Kur'an-ı Kerim'de *Ulül Emr*, hadiste *Ümerâ* diye isimlendirilen kimsedir. Bu kimse Allah'ın hududunu aşmamalıdır. Müslimde yer alan bir hadise göre; "Size herhangi bir zenci köle de âmir tayin edilse, ve Allah'ın Kitabı ile sizin işlerinizi idare etmek yolunu tutarsa, onu dinleyip itaat ediniz." (Bkz. Diğer hadisler için sh. 436).

3 — Yargı organının durumu :

“İslâm ne zaman kendi hükümet usûlünü kaaim kılmış ise, o zaman ilk kadı (hâkim; yargıç) peygamberlerin kendileri olmuşlardır. Onların bu husustaki vazifeleri, halkın işlerini ve ihtilâflarını ilâhî kanunun ışığı altında halledip, hüküm vermektedir. Peygamberlerden sonra bu makama gelmiş bulunanlar da onların gittikleri yoldan başka bir yola gitmiyeceklerdir.” (Sh. 437).

Kur'an-ı Kerim bu hususda şu âyeti sevk etmiştir: “Onların arasında Allah'ın nâzil kılmış bulunduğu ile hüküm ver ve sana Hak (Hakikat) getirdikten sonra onların keyfine tâbi olma.” (El Mâide, 48). Bu hususta aynı surenin 42, 50. âyetlerine de bakılabilir.

4 — Organların karşılıklı münasebetleri :

Yasama organı durumunda olan *Ehl-ül Hall vel-Akd*, tanzimî ve kanunî meseleleri halledecektir. Dört halife zamanında devlet başkanı, ihtiyaç halinde bu organı toplayıp meşveret etmekteydi. Meşveretten sonra bu heyetin işi biterdi. İcraî işler halifenin emri altında yürütülürdü. Kadıları tayin eden, halifenin kendisi olmakla beraber, bir kadı bir kere tayin edildikten sonra, halifenin bu kadı'nın hiç bir işine karışmaya hakkı yoktu.

“O zaman için bizim elimizde bulunan risalelerin hiç birisinde, hiçbir İslâm Ülkesinde aynı zamanda hem kadı, hem de âmil (memleket idarecisi) olduğuna dair mâlûmat yoktur.” (Sh. 439-440).

Bu arada, icra organının başı *Ehl-ül Hall vel-Akd* ile müşavere etmek mecburiyetindedir. Bu hususda şunu da belirtelim ki, o zaman bugünkü mânada ve şekilde parlamento yoktu; partiler de mevcut değildi. Bu sebeple bugünkü devlet idaresi ile ancak genel prensiplerde bir mukayese yapılabilir. Bugün mevcut olan devlet idaresinin teferruatına ait müesseselerin İslâmın ilk devrelerinde ve dört halife zamanında aramak hatalı olur. Müellif de bu hususa da ayrıca işaret etmiştir. (Bkz. sh. 443 ve vd, ayrıca 488, 520).

5 — Organların teşekkülü :

Yasama organı olan *Ehl-ül Hall vel-Akd*, ilk zamanlar Mekke'î müslümanlar iken, hicretten sonra bunlara Medineli müslümanlar

da katıldılar. Bu suretle Peygamberimiz zamanında Şûr'a meclisi teşekkül etmiş oldu (Bkz. sh. 453 vd) Ehl-ül Hall vel-Akd, çözmek ve düğümlemek, yani meseleleri halletmek ve hükme bağlamak demektir. Hulefa-i Raşidin bu Şûr'aya danışmadan mühim bir mesele hakkında karar vermezlerdi (Sh. 456). Gerek Şûr'a meclisinin, gerekse devlet başkanının seçiminde hangi sistem konulursa konulsun, seçilecek kimselerin millete fayda sağlayacak kimseler olması icabeder. (Bkz. sh. 493).

Denilebilir ki, o zamanlar bu seçimler basit çoğunluk usulü ile yapılmaktaydı. Devlet Başkanının seçimi İslâmın ilk devirlerinde Peygamberden sonra Hz. Ebu Bekir (R.A.) ve daha sonra Hz. Ömer (R.A.) müslümanların reyleri ile seçilmiş ve kendisine biat edilmiştir. Hz. Osman ve Hz. Ali de (R.A.) aynı usul ile seçilmişlerdir (Bkz. sh 447, vd.).

Devlet Başkanının şu vasıfları olması lâzımdır:

- 1 — Müslüman olmak,
- 2 — Erkek olmak,
- 3 — Âkil ve reşit olmak,
- 4 — İslâm ülkelerinin sakini bulunmak (Sh. 463-464). Bu şartları hâiz olanlar, devlet başkanlığına ve Şûr'a azalığına seçilebilirler (Sh. 464).

Devlet Başkanı aynı zamanda başbakan vazifesine sahiptir. Devlet başkanı sadece parlamentoya karşı değil, bütün ümmet-i İslâmiyeye karşı mesuldür. Halife yalnız memleket işlerinden mesul tutulmazdı. Her işinde hattâ şahsî ve zatî işlerinde de mesul idi (Sh. 460).

6 — İslâm Devletinin bazı hususiyetleri :

Müellife göre, "Bu devlet idare tarzının, zamanımızdaki devlet tarzları ve rejimleri ıstılahından hiç bir ıstılah bulmak kabil değildir. Ancak. İslâm mizacına uygun devlet idare tarzı ve rejimi" söz konusu olabilir.

Bununla beraber İslâm Devleti tarzının şu özellikleri belirtilebilir:

- 1 — Devlet mesuliyeti kendisine verilen zat yapacağı işlerde meşveret edecektir.

2 — Particiliğin tamamen ortadan kalkmış olması lâzımdır. “Zira particilik sisteminde mânasız taassup başta gelir. Böyle bir devlet rejiminde parti taassubu gayet mânasızdır. Particilik sisteminde, hükümet nizamı mânasız ve yersiz taassuplara kapılır ve şöyle bir ihtimal de ortaya çıkar: Herhangi iktidar düşkünü bir kimse, iktidarı elinde tutmak veya iktidarı elde etmek için halkın parası ile müstakil himayeciler sağlar. İsteddiği gibi müşaverede bulunur ve istediği gibi de kendi dileklerini ve fikirlerini halka kabul ettirir.”

3 — Böyle bir hükümette nizam, hesap sorulduğu zaman, mesullerin kolayca bulunabileceği tarzda olmalıdır.

4 — “Son olarak ve en mühimi de şudur ki, her emir sahibi, Emir yani Devletin başında bulunan kimse ile Şûr’a Ehli, yani müşavere heyeti azaları, öyle kimselerden seçilmeleri lâzımdır ki, bu kimselerin kalblerinde İslâmın tavsif ettiği vasıflar tam olarak bulunsun.” (Bkz. sh. 461-462).

III. ÜLÜLEMRE İTAAT USULÜ

Bu konuda umumiyetle bilinen ve yazılan şudur: Müslümanlar ulülemre itaat etmekle yükümlüdürler. Ancak bu kimse ilâhî hudut dışına çıkarsa ona itaat mecburiyeti yoktur. Şu âyet-i Kerime ve hadisler bu neticenin kaynağını teşkil ederler: “Ey iman etmiş olan kimseler, Allah’a itaat ediniz, O’nun Resulüne de itaat ediniz. Ve kendi içinizden çıkan ulülemre de. Bir şey hakkında ihtilâfa düşerseniz ve siz Allah ve âhiret gününe iman edenlerden iseniz bu işi Allah’a ve O’nun Resulüne havale ediniz. İşte bu en iyi ve en güzel tevildir.” (Nisa, 50).

Bir Hâdis-i Şerifte de şöyle buyurmaktadır: “İster hoşuna gitsin, ister hoşuna gitmesin, her müslüman erkeğe ve her müslüman kadına mâsiyet yolunda emir verilmedikçe dinlemek ve itaat etmek lâzımdır. Ancak mâsiyet için emir verilmiş olursa, ne dinlemek vardır, ne de itaat etmek.” (Buhari ve Müslim). Bu konuda ayrıca Bkz. 496 vd.).

IV. İSLÂMDA KANUN KOYMA VE İÇTİHAT

İslâm Devletinde hâkimiyet sadece Allah’a aittir. Esas kanun koyucu Cenâb-ı Hak’dır. Bu hususu yukardaki izahâtlarımızda da

göstermeye çalışmıştık. Ancak yine yukarıda belirttik ki, Müslümanlar için kanun yapma yolu kapatılmış değildir. Müellif ayrıca bazı izahatlar daha vermektedir. Meselâ şu âyet dikkat çekicidir:

“Ne mümin bir erkeğe ne de bir kadına yakışık almaz ki, Allah ile O'nun Resulü bir iş hakkında hüküm versinler de müminler bu hususta başka bir yol seçmek istesinler. Herkim ki, Allah ve O'nun Resulüne karşı gelirse, elbette ki, apaçık bir dalâlete düşmüş olur.” (Ahzap, 36). Ayrıca Bkz. sh. 560 vd.

İçtihat yapmaya gelince:

“Kanun yapmak işini ve İslâmî kanun ve nizamın, zamanın ilerlemesi, vaziyetlerin değişmesinde dahi, yürüyüp gitmesi ancak bu iş üzerinde çalışacak olan ilmî tahkik heyetinin bulunması ile mümkün olur. Bu işin ismine de İslâm Hukukunda “İÇTİHAT” denir. (Sh. 565). Bu kelimenin lügat mânası şudur: “Herhangi bir işi neticelendirmek için son derece gayretle çalışmak”, istilahta ise mânası şudur: “Son derece gayret edip çalışarak, bir meselenin üzerinde İslâmın ne gibi hükümler koyduğunu ve bu hükümlerin menşeinin ne olduğunu ve niçin böyle olduğunu araştırmak” (Sh. 565).

Bu sebeple içtihat serbestçe rey vermek ve fikir ortaya atmak demek değildir.

Bir içtihadın sıhhatli olabilmesi için şu şartların bulunması lâzımdır:

1 — İslâmiyete iman etmiş bulunmak, İslâmiyete hulûs-u niyetle bağlanmak, İslâmiyetten kurtulmak, fikir ve maksadına kat'iyen sahip bulunmamak.

2 — Arap lisanına, bu lisanın kaidelerine, gramerine, edebî ölçülerine, teşbih ve istiârelerine mükemmel bir şekilde vâkıf olmak.

Çünkü Kur'an-ı Kerim bu lisanlarla nâzil kılınmıştır.

3 — Kur'an-ı Kerim'i ve Sünnet-i Seniyyeyi iyi bilmek.

4 — Ümmetin işlerine vukuf sahibi bulunmak.

5 — Karşılaşılan problemlerde meseleleri ve durumları, vaziyetin icabına göre, İslâm Hukukunun hükümleri ve usulü üzerinde tertip eylemek.

6 — İslâm Ahlâk ölçülerine göre kendi şahsî ahlâkını tanzim etmiş bulunmak (Bkz. sh. 566-567).

Bazı hallerde içtihat bir kanun haline gelebilir. Bunun için şu şartlar bulunmalıdır:

1 — Bütün ümmet ulemasının bu mevzu üzerinde icma etmeleri.

2 — Müslümanların bu hükümleri kabul etmeleri; meselâ, Hanefi, Şafii, Hanbeli, Maliki fıkıhları gibi.

3 — Bir içtihat hükmünü, herhangi bir müslüman hükümetinin kendisine kanun olarak kabul etmesi.

4 — Anayasa hazırlayan meşrû bir idare veya kurulun, İslâmî nizam ve kanunlar dâiresinde bu içtihadı kanun şeklinde koyması (Bkz. 569, 570, ayrıca 571 ve vd.).

Müellif ayrıca İslâm'da, içtihat dışında yer alan kaynaklar, icmâ, istihsan ve teâmüller üzerinde de durmaktadır (Bkz. sh. 579 vd.).

Bu konular daha çok İslâm Hukukunun genel kaynakları ile ilgili olduğundan bizim konumuza girmemektedir.

V. MEMLEKET İDARESİNDE KADINLARIN VAZİFELERİ

Müellif bu konuda enteresan bazı kanaatlar ileri sürmektedir:

a — Kanun koyan meclislere kadınların iştiraki meselesi:

Müellife göre kadınlar kanun yapan meclislere katılamazlar. Çünkü, bu meclisler yalnız kanun yapmakla kalmazlar, ayrıca devletin mülkî siyasetini kontrol etmek, bakanları tayin etmek, milletlerarası andlaşmalar yapmak ve bozmak, emniyet ve zâbıta işlerini idare etmek, vergi işlerini tanzim ve bütçeyi hazırlamak, memleketin iktisadî işleriyle meşgul olmak vs. gibi vazifeleri vardır. Görülüyor ki, bu işleri yapacak kimseler bir fâkih veya müftü makamında bulunan kimseler değillerdir. Memleketin her hususunu göz önünde bulunduran "kavvam" (düzenleyici, koruyucu) durlar. Müellife göre, Kur'an-ı Kerim'de düzenleyicilik ve koruyuculuk vasfı sadece erkeklere verilmiştir. Müellif şu âyeti delil olarak getirmektedir :

“Erkekler, kadınların koruyucularıdır. Allah bazılarını bazılarına üstün kıldığı ve erkekleri kendi mallarından kadınlara geçim verdikleri için, salih kadınlar itaat eden, Allah'ın koruması sâyesinde, gıyabında (kocalarının muhafaza edilecek şeylerini) “muhafaza ederler” (Nisâ, 33).

Müellif bundan sonra şu soruyu sormaktadır. “Şimdi siz nasıl olur da dersiniz ki, Allah Teâlâ bir evin koruyuculuğunu bir kadına vermediği halde bir memleketin koruyuculuğunu bir kadının eline vermek için izin vermiştir? Bunları bütün evlerin koruyucusu yapmak, bütün cemiyetin hey'et-i umumiyesini teşkil eden memleketin koruyucusu kılmıştır, hükmü verilebilir mi? (Sh. 651).

Kur'an-ı Kerim dışında hadisler de kadınların çalışma sahasını tayin etmiştir:

“Ne zaman sizin emirleriniz halkın en kötüsü, zenginleriniz en cimri kimselerden olur ve işleriniz de kadınların eline düşerse, o zaman yerin altı üstünden elbetteki iyi olacaktır” (Tirmizî).

“Erkekler, kadınların koruyucularıdır.”

“Kadın da, kocasının, evinin ve çocuğunun çobanıdır.” O da bunlardan mes'uldür” (Ebu Dâvud). Bu Hadis-i Şerif ve âyet-i Kerimenin tefsiridir: “Evlerinde otursunlar” (El Ahzab, 33).

Müellif bundan sonra, bazı yanlış anlamları ortaya koymakta ve onlara cevap vermektedir (Bkz. sh. 654 vd.).

b — Kadınların çalışma sahası:

Müellife göre kadınlar, harb zamanlarında, cephe gerisi hizmetlere bakarlar, sulh zamanında da, dairelerde, fabrikalarda çalışabilirler (Bkz. sh. 657 vd.).

VI. ANAYASANIN TEFSİRİ

Anayasanın tefsiri meselesinde şu esaslar nazara alınmalıdır: Hulafe-i Râşidin devrinde halifenin kendisi Kur'an ve Hadis âlimlerinin en büyüklerinden biri idi. Temiz ve doğru bir kimse olduğu için de müslümanların güvenini kazanmıştı. Şûr'a âzaları da aynı şekilde idiler. “Kadılık makamına yükselmiş şahsiyetler

Kur'an ve Sünnet hususunda dikkatli kimselerdi. Son derece müttaki, ahlâken titiz ve temiz şahıslardı. Onlar ilâhî kanunu kıl kadar tecavüz etmeyi düşünmezlerdi. Teşriî ve adlî organların vaziyeti de böyle bir vasatta âhenk içinde idi." (Sh. 690).

Müellife göre bu kimseler Anayasayı tefsir edebilirlerdi.

VII. DEVLET BAŞKANININ VETOSU

Müellif bu başlığı kullanmakla birlikte, ele aldığı meselenin bugünkü devlet başkanının vetosuyla aynı olmadığını belirtmektedir. Burada mevzu bahsolan, devlet başkanının kendi kanaatına göre, bir meselede karar vermesi ve onu tatbik etmesidir. Yani Devlet Başkanı ile ümmetin ekserisi ayrı kanaatta olurlarsa, devlet başkanının Kur'an ve hadisten hükümler çıkartarak karar verebilmesidir. Çok rastlanmayan bu usul Üsame ve mürtedler meselesinde görülür (Bkz. sh. 697).

VIII. İNSAN HAKLARI

Müellifin bu başlık altında sıralayacağımız görüşleri, modern hukukun hem temel haklar, hem de insan hakları dediğimiz kısımlarına aittir. Kitabın mütercimi de bazan "insan hakları" bazan da "temel haklar" demek suretiyle böyle bir yanlış anlamaya sebebiyet vermiştir.

Müellif evvelâ temel hakların Avrupa'daki gelişimine temas etmekte ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesini ele almaktadır. Daha sonra İslâm Anayasa hukukunda şu hakların bulunduğunubelirtmektedir:

(Çevirenin ifadeleri ile)

- 1 — Yaşamaya hürmet veya yaşama hakkı,
- 2 — Zayıfları veya malûlleri korumak,
- 3 — Kadınların namuslarının korunması,
- 4 — Geçimin korunması,
- 5 — İnsaf ve adalet,
- 6 — İyiliğe yardım etmek ve fenalığa yardım etmemek,
- 7 — Eşitlik hakları,
- 8 — Mâsiyetten çekinme hakları,

- 9 — Zâlimin itaatını reddetmek hakkı,
- 10 — Siyasî idarecilikte iştirak hakkı,
- 11 — Hürriyetin korunması,
- 12 — Mülkiyetin korunması,
- 13 — Şeref ve haysiyetin korunması,
- 14 — Şahsî yaşayışın korunması,
- 15 — Zulmün karşısında direnme hakkı,
- 16 — Fikir beyanı hürriyeti.

Müellife göre, bu husus “sadece insan için bir hak olarak tanınmakla kalmamış, belki bu, insanlar için farz bile kılınmıştır. Kur'an'dan başka bu hususta hadisler de vardır: İnsana, iyilikleri söyleyip fenalıktan men etmesi farz kılınmıştır. Herhangi bir fenalık görürse, sadece sesini yükseltmekle kalmaz, belki bu fenalığı ortadan kaldırmak için de düşünmesi lâzım gelir” (sh. 722).

Görülüyor ki, İslâm Hukukunda düşünce hürriyeti çok değişik bir esasa ve muhtevaya sahiptir. Diğer taraftan Modern Hukukta düşünce hürriyeti olarak yer alan bir esas, İslâm Hukukunda ayrı bir hürriyet olarak sayılmıştır.

- 17 — Fikir ve akide serbestliği hakkı,
- 18 — Dini eziyetten korunma hakkı,
- 19 — Toplanma hürriyeti hakkı,
- 20 — Başkasının işinden mesul olmamak,
- 21 — Şüpheler üzerinde hüküm yürütülemez.

Bundan maksat şudur: İslâm'da herkese şu hak tanınmıştır: Herhangi bir şekilde tahkik edilmeksizin ve delil olmaksızın, kimse hakkında sadece şüphe üzerine hüküm yürütülemez.

Müellif, saydığımız bu haklardan herbiri için İslâm hukukunun kaynaklarından deliller göstermektedir (Bkz. sh. 710-727).

Eserde ayrıca, gayr-ı müslimlerin hakları da ele alınmakta, esas ve hudutları belirtilmektedir.

Müellif bundan sonra kitabında, İslâm ve içtimaî adalet, İslâm'da savaş ve barış usulü hakkında da bazı görüşler ileri sürmektedir (Bkz. sh. 765 vd., 820).

IX. NETİCE

Pakistanlı âlim Ebul' A'la el-Mevdudi'nin "İslâmda Hükümet" ismiyle dilimize çevrilen bu eserini kısaca tahlil etmeye çalıştık. Netice olarak diyebiliriz ki, eser isminden daha geniş bir muhtevaya sahiptir. Eserde ele alınan mevzular geniş bir şekilde izah edilmeye ve bilhassa mukabil soruların cevapları titizlikle verilmeye çalışılmaktadır. Müellifin izahlarında mantık silsilesi müşahede edilmektedir. Eser, bir bütün olarak İslâm Anayasa Hukukunun büyük bir kısmını içine alan bir kitap hüviyetindedir. Ancak zaman zaman görülen tekrarlar, eserin bir tertip hatası olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kitapta, bilhassa Anayasa Hukuku tâbirleri, yanlış anlamalara imkân verecek şekilde, isabetsiz seçilmiştir. Bu, tercüme hatasından ileri gelse gerektir.

Bu kitap, bu konuda araştırma yapmak isteyenlere herhalde bir kaynak hizmeti görecektir.

Prof. Dr. Servet ARMAĞAN